

Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015¹

Hüseyin ÖZGÜR², Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE³

Geliş Tarihi	23.02.2016	Kabul Tarihi	30.03.2016
--------------	------------	--------------	------------

Öz

Çalışmanın amacı, 1982-2015 yılları arası büyükşehir belediyeleri hakkındaki mevzuatı ana hatlarıyla aktarırken çeşitli dönemlerdeki uygulamalardan da yararlanarak büyükşehir belediye sistemini ortaya koymaktır. Yöntem olarak, kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, ikincil düzenlemeler, kanun teklifleri ve taslakları kullanılmaktadır. Kuruluş ve sınırlar, organlar, görev ve yetkiler, teşkilat, gelir ve giderler büyükşehir belediye sisteminin unsurları olarak tartışılmaktadır. Türkiye 1984'e dek gerçek bir metropoliten alan ve büyükşehir belediye yönetimine sahip olmamaktan muzdaripti. Bugün, Türkiye'de büyükşehir belediyesi sistemi, 30 yılı aşan geçmişi, 30 ilde uygulanıyor olması, ülke nüfusunun yüzde 70'den fazlasını kapsamasının etkisiyle Dünya'da nispeten olgunlaşmış, kapsamlı sistemlerden birisi haline gelmiştir. Çok sayıda metropoliten alan veya büyükşehir belediyesine sahip ülkelerle karşılaştırınca, Dünyadaki örneklerinin tersine, Türkiye'deki sistem tek bir Kanuna dayalıdır ve 2004 sonrasında sıklıkla değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyükşehir Belediyesi, 3030-5216- 6360 sayılı Kanunlar

¹Bu makale 112K538 nolu TÜBİTAK 1001 Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Bu çalışmanın ilk versiyonu 18.09.2015'de Varşova'daki Social Sciences and Humanities in Focus (SSHIF) Sempozyumunda sunulmuş, yayımlanmamıştır. SSHIF sunumuna Pamukkale Üniversitesi BAP (2015KKP378) katılım desteği vermiştir.

²Pamukkale Üniv. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli-TÜRKİYE
E-posta: hozgur@pau.edu.tr

³Pamukkale Üniv., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli-TÜRKİYE
E-posta:pyavuzcehre@pau.edu.tr

Turkish Metropolitan Municipality System: 1982-2015

Hüseyin ÖZGÜR, Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE

Received

23.02.2016

Accepted

30.03.2016

Abstract

The purpose of this study is to analyze main legal regulations of the metropolitan municipality system in the light of cases and practices during 1982-2015 period. Acts, government decrees, decrees in the power of law, secondary legislations and draft bills are used as methods of analysis. It is argued that the establishment of charters, borders, organs, duties-responsibilities, organization, income and expenses as main parts of metropolitan municipality system. Until 1984 Turkey suffered from the lack of a real metropolitan area management system and any metropolitan municipalities. Turkey became one of the countries with a relatively ripen and comprehensive metropolitan municipality system with 30 years of history, having the application of the system in 30 provinces and containing more than %70 percent of nations population today. Comparing with other countries that have significant number of metropolitan areas or municipalities, a single act regulates all Turkey's metropolitan municipalities and the system changes frequently since 2004.

Keywords: Metropolitan municipality, Acts numbered 3030-5216-6360

Giriş

Türkiye özelinde büyükşehir belediye sistemi büyükşehir belediyelerinin ilçe belediyeleri ve merkezi yönetimle ilişkilerini, kuruluşları ve sınırlarını, organlarını, organlar arası ilişkilerini, görev ve yetkilerini, teşkilatını, personelinin, bağlı kuruluşlar ve şirketlerini, bütçesini, gelir ve gider kaynaklarını içerir. Bir başka deyişle, büyükşehir belediye sisteminin çerçevesini mülga 3030 ve yürürlükteki 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunlarındaki tanımlar, kuruluş ve sınırlar, görev ve yetkiler, organlar, teşkilat, maliye, çeşitli hükümler bölümleri ve bunların maddeleri çizer.

1982 Anayasasının yerel yönetimlerle ilgili maddesine eklenen “büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri kurulabilir” cümlesinin desteğiyle, 1970’lerden itibaren başkent Ankara’da seçilmişler ve atanmışların gösterdiği çabalar, en büyük kentlerin çevresindeki küçük belediyelerce gelişiminin kısıtlanması, I. Özal Hükümetinin hızlı irade ortaya koyması sonucu 195 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameyle (KHK) Mart 1984’de üç il merkezindeki kademeli büyükşehir belediyesi sistemine geçildi. Aynı yıl çıkartılan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve onun uygulama yönetmeliği ile sistemin kurumsal ve hukuksal temelleri sağlamlaştırıldı.

1980’li yıllarda büyükşehir belediyesi sayısı yavaş yavaş artırılıp toplam sayı 1989’da 8’e ulaşmışken 1993’de tek seferde 7 büyükşehir belediyesi daha kuruldu. 1994-2011 döneminde yeni büyükşehir belediyesi kurma çabaları Adapazarı/Sakarya dışında başarısız kaldı (Özgür, Savaş Yavuzçehre ve Cigeroğlu, 2007: 485).

Yirmi yılda eskiyen ve çok eleştiri almaya başlayan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 2004 yılında diğer yerel yönetim kanunlarıyla birlikte ve onlarla uyumlu olarak değiştirildi. 2004 yılındaki yeni 5216 sayılı Kanun büyükşehir belediyelerinin alanlarını genişletti, tüm büyükşehir belediyelerindeki ikinci kademe belediye sayılarını oldukça artırdı, görev alanlarını genişletti. Büyükşehir belediyeleri raylı ulaşım sistemlerine, konuta, düzenli katı atık bertarafı işlerine, amatör sporu desteklemeye daha fazla ağırlık vermeye başladı. 5216 ile norm kadro, sözleşmeli personel, stratejik plan, çok yıllık bütçeleme, meclisin daha sık toplanması, performans planı ve ölçümü, coğrafi bilgi sistemleri kullanımı gibi yenilikler de ortaya konurken ikinci kademe belediyelerin yetkilerinde ise değişiklik sınırlı kaldı. Yetki, görev, hizmet sunma, yerel siyaseti biçimlendirme, rant, konut üretimi

gibi diğer kavramlar ve gelişmelerden yakından etkilenen imar ve mekânsal planlama önem kazandı. 5216ve5390 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla şekillenen 2004 yılı sonrasındaki yeni sistem 2008 yılı sonundan itibaren 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla önemli değişikliklere uğradı. Büyükşehir belediyelerinin görev alanlarının ve yetkilerinin il özel idareleriyle sıklıkla çakışması, alt kademe belediyelerini azaltıp ölçüğü büyültme ihtiyacı, yüksek mahkemelerin verdiği kararlar, bazı belediyelerin kapatılması, Avrupa Birliğine uyum, çevre sorunları gibi konular büyükşehir belediyesi sisteminde yeni sorunlara, dönüşümlere ve anlayışlara yol açtı.

Türkiye’de yerel yönetimlerde ölçek, kapasite, model, kentsel ve kırsal altyapı, yerleşme ve yapılaşma sorunlarına katkı vereceği iddia edilen önemli bir değişiklik 12.11.2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile geldi. Yerel yönetim sisteminde köklü değişiklikler hedefleyen özel/torba Kanunla büyükşehir belediyesi olmanın ana ölçütü il merkezinde asgari 750.000 nüfustan, il sınırlarında asgari 750.000 nüfusa değiştirildi. 3030 ve 5216 sayılı kanunlara nazaran 6360 ile büyükşehir belediyesi statüsü elde etme kolaylaştı ve Türkiye’de büyükşehir belediyesi sayısı 30’a çıktı⁴. 6360 sayılı Kanun sadece büyükşehir belediyeleri ile değil Türkiye’nin idari yapısıyla ilgili de esaslı değişikliklere yol açtı. 6360 sayılı Kanunun Mart 2014 yerel seçimlerine kadar işlerlik kazanmayan maddelerinin de Nisan 2014’den itibaren yürürlüğe girmesiyle ülke nüfusunun %70’ini aşan kısmı büyükşehir belediyesi sınırlarında yaşıyor hale geldi.

Bu çalışmanın amacı büyükşehir belediyeleri hakkındaki mevzuatı ana hatlarıyla aktarırken çeşitli dönemlerdeki örneklerden de yararlanarak büyükşehir belediye sistemini ortaya koymaktır. Bu analizde büyükşehir belediye sisteminin 30 yılı aşan geçmişini bütüncül olarak ve kurulan sistemin anlamını, eksiklerini ve artılarını tartışmak öne çıkmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin nasıl kuruldukları, kuruluşa dair merkezi yönetimin ve politikacıların tercihleri ile ilçe belediyeleriyle ilişkileri

---

⁴14/3/2013 tarihli 6447 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” İle Ordu İli de büyükşehir belediyesi statüsü olacak iller arasına katılmıştır.

büyükşehir belediye sistemini köklü biçimde etkilediğinden kuruluş ve sınır düzenlemeleri bu çalışmada nispeten genişçe yer alacaktır.

1982 Öncesi Dönemde Büyük Şehirlerde Yönetim

1984 yılında 195 sayılı KHK ile başlayan bugünkü iki kademeli büyükşehir belediye yönetimini anlayabilmek için Osmanlı'nın ilk belediyesi olan İstanbul Şehremanetinin kuruluşuna kadarki gelişmeleri özetle irdelemek faydalıdır. 1839Tanzimat'ın ilanını izleyen yıllarda Batıdan dönen Osmanlı aydınları, Batıyı örnek alarak Osmanlı'da da belediye teşkilatının kurulmasını istiyorlardı. Ortaylı (1980: 6) şunu ifade etmektedir: “Tanzimatçı bürokratik kadrolar, mahalli yönetimi kurumlaştırırken, mahalli demokrasiyi geliştirme niyetinde değildiler; daha çok, vergilerin düzenli ve hakça toplanması, hizmetlerin iyi görülmesi, asayişin ve ekonomik gücün gelişip yerleşmesi niyetinde idiler”. Hem Osmanlı'daki İstanbul Şehremaneti hem de 1930'daki Belediye Kanunu Fransa'dan esinlenmişti.16 Ağustos 1854'de İstanbul Şehremaneti kurulurken (Ulusoy ve Akdemir, 2001: 148),1858 yılında Galata ve Beyoğlu semtlerini içine alan Altıncı Daire-i Belediye kuruldu. 1869'daki Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile belediye teşkilatının İstanbul'a yaygınlaştırılması ve İstanbul'un14 belediye dairesine ayrılması kararlaştırıldı (Ortaylı, 2000; Ortaylı, 1974: 117).1868'den itibaren İstanbul dışında belediye örgütü kurma girişimleri başlasa da 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi, vilayet, sancak ve kazalarda belediye örgütü kurulmasını zorunlu kılarak, 1876 Vilayet Belediye Kanunu, her kent ve kasabada bir belediye örgütü kurulmasını, belediyelerin seçimle işbaşına gelecek meclislerce yönetilmesini ve meclis üyelerinin seçim usulünün kanunla belirtilmesini öngörmekteydi (Keleş, 2012: 159-161). 1877'de çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu ile eski belediye kuruluşları aynen muhafaza edilirken İstanbul'daki 14 belediye dairesi sayısı 20'ye yükseltildi. 1912 yılında çıkarılan Dersaadet Belediyesi hakkında geçici Kanunla İstanbul'daki belediye daireleri kaldırılarak yerlerine belediye şubeleri getirildi. Şehremaneti Meclisi yerine de bir encümen kurulması öngörülürken Şehreminine atamayla işbaşı yapıyordu. Bu sistem 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girene dek işledi.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, uzun süre belediye hizmetleri valilik tarafından yürütüldü. Türkiye'de büyük kentsel alanların yönetimi için ayrı bir kanuna ihtiyaç olduğunun vurgulanması 1924 yılındaki 442 sayılı Köy Kanununa kadar gitmektedir. Bu Kanunun gerekçesinde, ileriki yıllarda üç

tip/büyüklikteki belediye için ayrı kanunların çıkarılması fikrine yer verildi. Bunlardan birincisi kasabalar, ikincisi normal belediyeler ve üçüncüsü büyükşehir belediyelerine yönelik olacaktı (Aytaç, 1990: 90).

1930-1935 yılları arasında Cumhuriyetin belediyeçilik anlayışı ardı ardına çıkarılan yasalarla somutlaştı (Tekeli, 2009: 50). 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunuyla çok farklı büyüklüklerdeki tüm belediyelerin yönetimi 1984 yılındaki Büyükşehir Belediye yönetimine dair 195 Sayılı KHK'ye kadar aynı düzenlemeye tabi tutulmuştur ancak Kanun içinde belediyelerin nüfus veya bütçe büyüklüklerine, il merkezi oluşuna, İstanbul ve/veya Ankara Belediyesi olup olmamasına özgükimi farklılıklara yer verilmekteydi. Dolayısıyla, 1924'deki 442 sayılı Köy Kanununun gerekçesinde bahsedilen farklı büyüklüklerdeki belediyeler için üç ayrı kanunun çıkarılma niyeti gözardı edilerek Osmanlı'da 1858 yılında Galata-Beyoğlu Dairesinin kurulmasıyla ve daha sonraki yıllarda sayıları artan daireler yoluyla başlayan iki kademeli İstanbul örneğindeki belediye yönetiminin benzeri ancak 1984 yılında yeniden uygulanmaya başlandı.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'nin kamu yönetiminde, Osmanlının son döneminden devralınan mirasla, belediyeçilik uygulamaları o gün bile metropoliten kent olan İstanbul'da 1858'de kurulan Şehremaneti ve daireler şeklindeki iki kademeli yapıya dayalı olarak başladı. Dolayısıyla Osmanlının son dönemindeki ilk belediyeçilik uygulaması olan İstanbul'un yönetimi bir anlamda önce kentsel alan yönetimi idi; ancak Osmanlı dönemindeki diğer belediyeler tek kademeli idi. 1930'da yasalaşan 1580 sayılı Belediye Kanunu da tüm kentlerde ölçekleri düşünülmezsizin, tek kademeli bir belediye yapısı öngördü. 1580 sayılı Belediye Kanununda İstanbul ve Ankara için bazı özel düzenlemelere yer verildi. İstanbul ve Ankara'da kullanılan Şehremaneti ve Şehremini unvanları 1580 sayılı Kanunla kaldırıldı.

Cumhuriyetin kurucuları Devletin başkentinin belediye yönetiminin diğer belediyelerden ayrı bir yasayla düzenlenmesi ilkesini devam ettirerek, 16 Şubat 1924'de 417 sayılı Kanunla Ankara Şehremanetini kurdu. Ankara Şehremaneti 1924-1930 yılları arasında çok önemli görevler üstlendi. Bu dönemde Şehremaneti marifetiyle; batakliklar kurutuldu, kamulaştırmalar yapıldı, yapı malzemeleri için fabrikalar açıldı, işçilerin konut ihtiyacını karşılamak amacıyla güçlü çaba gösterildi, gaz deposu ve un fabrikası yaptırıldı, Ankara'nın imar planı için yarışma düzenlendi. Ankara

Şehremaneti 1580 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırıldı (Al, 1996: 23; Tuzcuoğlu, 2007: 50).

Merkeziyetçi yönetim yapısının yansımalarından birisi olarak Ankara ve İstanbul'da vali ve belediye başkanlığı valide toplandı; ancak bu kimselerin belediye başkanlığı unvanı sürekli olarak ikinci planda kaldı (Hamamcı, 1990: 158). İstanbul ve Ankara için birkaç farklı/özel hükümler içeren 1580 sayılı Belediye Kanununa göre, İstanbul'da belediye hizmetleri valilik tarafından yürütülürken 1954'de 6349 sayılı Kanunun 5. maddesiyle 149.-153. Maddeler kaldırılarak İstanbul Belediyesi ile İstanbul İl Özel İdaresinin birleştirilmesine ve valinin belediye üzerindeki doğrudan rolüne son verildi.

Geray'ın (2000: 25; 1990: 217-218) belediyelerin hızlı kentleşmeye yenik düştüğü dönem olarak tanımladığı 1945-1960 yılları arasında, özellikle 1950'lerde başlayan köyden kente göç hareketiyle, İstanbul ve Ankara'nın büyüyen milyonluk kentler haline gelmesi sonucu, 1580 sayılı Belediye Kanununun etkililiği azaldı. 1927 yılında nüfusun %16'sı kentlerde (nüfusu on bini aşan yerlerde) yaşarken, bu oran 1940'da %16,6, 1950-1955 döneminde %22,1, 1955-60 döneminde %24,6'ya çıktı. Kentleşme oranlarındaki artışa paralel belediye sayısı 1930'da 492 iken, 1945'de 583, 1950'de 628, 1960'da 995'e, 1970'de 1303, 1980'de 1587'ye yükseldi. 1950'den sonra dikkatler, hızlı kentleşmenin yarattığı sorunların çözümüne çevrilerek çeşitli kanunlar çıkarılmış ve yeni örgütlenmelere gidilmiştir.

1961 Anayasası birden çok yerel yönetim birimini kapsayan anakent yönetimleri oluşturulmasına elverişli olmadığı için, 1960-1980 arasında bazı belediyeler görevlerini daha etkin yapmak adına belediye birlikleri kurmayı denemişlerdir. Belediye birliği, birkaç belediyenin kendi istekleriyle bir araya gelerek bazı konularda yapılan anlaşma çerçevesinde yardımlaşma veya birbirinin kaynaklarından yararlanmalarını öngören bir kamu tüzel kişiliğidir (Keleş, 2012: 445-447). Altyapı sağlanmasındaki ölçek ekonomileri yüzünden kurulan birliklerin çoğunluğunu; elektrik, yol, su ve telefon birlikleri oluşturmaktaydı. Bu birlikler, metropol alanlarda çok sayıda belediyenin birarada bulunmasının ortaya çıkardığı yatırım ve koordinasyon sorunlarını çözmeye yönelik değildi (Tekeli ve Ortaylı, 1978: 223-224).

1960 sonlarında İstanbul ve İzmir metropol olarak kabul edilirken Ankara'nın metropol özellikler taşıdığı tartışmalıydı (Tüten, 1969). Yaşamış (1995) da, 26 yıl sonra bile, Ankara'yı bir metropol olarak görmemekte, gerçek metropollerin İstanbul ve İzmir'e ilaveten Mersin ve Adana olduğunu

vurgulamaktaydı. 1969'da Türkiye'de Metropolitan İdareler başlıklı etkinlikte sunulan ve Türk Belediyecilik Derneği tarafından basılan tebliğlerde de sadece İstanbul ve İzmir ele alınmıştı. Bu dönemde, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan farklı tarihlerde metropoliten alanlarla ilgili iki kanun tasarısı da kanunlaşmamıştır; ancak İspir (1982: 156-159) tüm bunları metropoliten alanlarla ilgili kanun hazırlıkları olarak yorumlamaktadır. Bu tasarıların bir kısmı sadece İstanbul'a özelken diğerleri kriterleri taşıyabilecek tüm kentlere yöneliktir.

1980-1981'de askeri darbe yönetimi anakentsel alanlardaki belediyeleri birleştirince belediye sayısı azaldı ve 1980 yılında 1725 olan belediye sayısı 1985 yılında 1703'e geriledi (Geray, 2000: 25). 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi sonrası Millî Güvenlik Konseyinin (MGK) 34 sayılı Kararına dayanılarak büyük yerleşimlerin yakınındaki 120 kadar belediye ile 150 kadar köyün tüzel kişiliği kaldırıldı (Keleş, 2012: 333). Tüzel kişiliği kaldırılan yerel yönetim birimleri yakınlarındaki ana belediyelere mahalle veya belediye şube müdürlüğü olarak bağlandı (Güler, 1987: 130-132).⁵ 1981 yılındaki 2561 sayılı Büyükşehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Ana Belediyelere Bağlanmaları Hakkında Kanunla 34 sayılı bu kısa ve basit MGK Kararı daha ayrıntılı ilkelere kavuşturularak sadece nüfusu 300.000 ve daha yukarı olan kentlere ve onların çevresindeki yerleşim yerlerine sınırlandırılarak (Keleş, 1985: 74-76) bazı garnizon komutanlıklarının keyfi kararları önlenmeye çalışıldı; ancak 1984 sonrasında 2561 sayılı Kanunun herhangi bir uygulamasına rastlanmadı.

1982-2004 Döneminde Büyükşehir Belediye Sistemi

Büyükşehir belediyesi serüveninin esas başlangıç noktası 1982 Anayasasının yerel yönetimlerle ilgili 127. maddesine "büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" şeklinde eklenen hükümdür. Bu hüküm özel yönetim biçimlerinin il merkezinde veya tek bir ilde kurulmasını zorunlu koşmadığı gibi bir ilde birden fazla özel yönetim biçimine tabi büyük yerleşim birimlerini de mümkün kılmaktadır. Hükümet büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimi kurma konusundaki iradeyi 1984 yılında 195 sayılı KHK ile il merkezlerinde kurulabilen büyükşehir belediyesi adı verilen özel yönetim biçiminden yana kullanmıştır.

İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyükşehir belediyelerinin kuruluş ve yönetiminin düzenleyen 195 sayılı KHK 25 Mart 1984'deki yerel seçimlerden

---

⁵İstanbul, İzmir ve Ankara'daki uygulamaların ayrıntısı ve haritaları için bakınız: Güler (1987: 130-135).

sadece iki gün önce çıkarılmıştır (Güler, 1987: 142). Bu KHK'nin 4. maddesine göre, büyük şehrin adıyla büyükşehir belediyesi, büyükşehre dâhil olan ilçelerde de, ilçelerin adını taşıyan ilçe belediyeleri kurulur. Büyükşehir belediyelerinde yerel seçimlere ilişkin Ocak 1984'deki 2972 sayılı seçimlerle ilgili Kanunda değişiklik yapılmasına dair Kanunagörebir il merkezi belediye sınırlarında birden çok ilçe varsa, il merkezinde büyükşehir belediye meclisi ve ilçelerde ilçe belediye meclisi oluşturulur. Temmuz 1984'teki 3030 sayılı Kanun, Mart 1984'deki 195 sayılı KHK'yı değiştirerek büyükşehir belediye yönetimini yeniden düzenledi. Uygulamaya ilişkin Yönetmelik ise Aralık 1984'te yürürlüğe girdi.

I. Özal Hükümeti 1984 yerel seçimleri arifesinde CHP'nin kalabalık nüfuslu belediyelerde büyük seçim başarısı gösterdiği 1973 ve 1977 yerel seçim sonuçlarına bakarak büyükşehir belediyesi başkanlıklarını kazanamayacağını ancak hatırı sayılır miktarda ilçe belediyesi başkanlığı ve meclis üyeliğini alacağını düşünmekteydi (Kalaycıoğlu, 1994). Büyükşehir belediyeleri hakkındaki 195 sayılı KHK'da ilçe belediyeleri güçlü iken 5 ay sonraki 3030 sayılı Kanunda üst kademeyi oluşturan büyükşehir belediyesi yetki ve görevler açısından güçlenmişti. İlçeler ile büyükşehir belediyesi arasında yetkilerin büyük ölçüde yer değiştirmesinin olası nedenleri şunlardır: i) 1973 ve 1977 yerel seçimleriyle büyük kentlerin çoğunda iktidara gelen belediye başkanları CHP'li iken daha küçük belediyeleri CHP dışındaki partilerin kazanmasını dikkate alarak 195 sayılı KHK'de büyükşehir belediyelerine sınırlı ilçe belediyelerine geniş yetki verilmesi (Kalaycıoğlu, 1994), ii) üç büyükşehir belediyesini de Turgut Özal'ın Partisi ANAP'lı adayların kazanması, iii) kazanan adayların kendi dönemleri ve koşullarında güçlü kimlikler olarak Türkiye'nin siyasetinde ve ANAP üzerinde etkilerde bulunması; iv) Özal Hükümetlerinin üç metropoldeki büyük projeleri gerçekleştirmek için güçlü yetkilerin büyükşehir belediyeleri elinde olmasına ihtiyaç duymaları.

3030 sayılı Kanunun tam olarak uygulamaya geçmesinde iki önemli düzenleme daha tamamlayıcı ve yol gösterici olmuştur. Bunlardan birisi Kanunun Uygulama Yönetmeliği diğeri de 1956 yılında yasalaşan ama hızlı kentleşme ve yapılaşma karşısında hızla eskiyen İmar Kanununun 1985 yılında yenilenmesidir.

3030 sayılı Kanunla İstanbul, Ankara ve İzmir kentlerinde kurulan büyük kent belediyelerinin sayısı sonraki yıllarda (1988 sonuna kadar) 8'e, 1993

yılında 504 sayılı KHK ile kurulan 7 büyükşehir belediyesiyle birlikte 15'eve 2000 yılı itibariyle de Sakarya'nın (o zamanki adıyla Adapazarı'nın) katılımıyla 16'ya yükselmişti. 1986-1988 döneminde kurulan beş büyükşehir belediyesi sırasıyla Adana (1986), Bursa (1987), Gaziantep (1988), Konya (1988) ve Kayseri'dir (1988).

3030 sayılı Kanununun 3.maddesinde, i)büyükşehir, belediye sınırlarında, merkez ilçe dâhil, birden fazla ilçe bulunan şehirleri, ii)büyükşehir belediyesi büyük şehirlerde kurulan belediyeyi, iii)ilçe belediyesi ise büyükşehir belediye sınırları içinde kalan ilçelerde kurulan belediyeler olarak tanımlanmaktaydı. 3030 sayılı Kanunla bir yerde büyükşehir belediyesi kurulması için, belediye sınırları içinde birden fazla ilçenin bulunması öngörüldü. Eğer bir belediye sınırlarında birden fazla ilçe yoksa veya bir belediye birden fazla ilçeye taşmamışsa, ikinci kuşaktaki ilave 5 büyükşehir belediyesinde (Bursa, Adana, Gaziantep, Konya ve Kayseri'de) öncelikle en az iki ilçe kuruldu.3030 sayılı Kanun döneminde büyükşehir belediyesi kurulması için gerekli nüfusun 300.000 veya 500.000 şeklinde değiştirilmesi birkaç kez gündeme gelse de bu teklifler yasalasamadı.

1988 sonrasındaki düzenlemelerde, ilçe kuruluşunun maliyeti ve ekonomik nedenlere dayandırılarak, ilçe belediyeleri temelinde ve kanunla büyükşehir kurulması usulünden vazgeçildi. 1993 yılında505 sayılı KHK ile Mersin, Eskişehir, Diyarbakır, Antalya, Samsun, İzmit ve Erzurum illerinin merkezindeki il belediyeleri büyükşehir belediyesi haline getirildi. Burada merkez belediye sınırları içinde birden fazla ilçebulunması koşulundan vazgeçilerek altkademe denilen ancak pratikte büyükşehir ilçe belediyesine benzeyen yeni bir idari birimortaya çıkarıldı.1993 yılında kurulan yedi büyükşehir belediyesinde ilçe kuruluşu 2008 yılındaki 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanuna kadar ertelendi. 5747 sayılı Kanunun yeni ilçe kuran ve alt kademe belediyeleriniilçeleştirilen ilgili maddeleri yürürlüğe girinceye kadar, alt kademebelediyelerinin sayısı, Antalya, Diyarbakır, Mersin ve İzmit'te üç;Eskişehir, Erzurum ve Samsun'da ise ikiydi. 2000 yılında 593 sayılı KHK ile Sakarya ilinin merkezindekurulan Adapazarı Büyükşehir Belediyesinde hem ilçe hem de ilk kademe (belde) belediyeleri aynı anda vardı.

3030 sayılı mülga Büyükşehir Belediyesi Kanununda 6. maddesinde görev ve yetkiler kısaca yer alırken, Aralık 1984'dekiUygulama Yönetmeliğinde

hayli ayrıntılı düzenlendi. Yönetmeliğe göre büyükşehir belediyelerinin görevleri şöyleydi: İmar, ulaşım, toplu taşıma ve yatırımlar başlığı altında; imar planları (8. md), imar uygulamaları (9. md), imarla ilgili kontrol ve denetim yetkisi (10. md), ulaşım ve trafik, yol ve meydanlar (13. md), terminaller ve katlı otoparklar (14. md), toplu taşıma (15. md), yatırım plan programları (16. md), altyapı hizmet ve yatırımları (17. md), sağlık ve esenlik, zabıta ve itfaiye başlığı altında çevre sağlığı (18. md), gayri sıhhi müesseseler (19. md.), mezarlıklar (21. md), temizlik hizmet ve faaliyetleri (22. md), zabıta hizmetleri ve koordinasyonu (23. md), itfaiye hizmetleri (24. md.), sosyo-kültürel ve ekonomik ortak görevler, ortak finansman ve yatırımlar başlığı altında, yeşil sahalar, sosyo-kültürel hizmetler (25. md) toptancı halleri ve mezbahalar (26. md), büyükşehir belediyelerince işletilen alanlar (27. md). 1997 yılında 572/3nolu KHK ile engellilere yönelik düzenlemeler de görevler arasına eklendi.

Su ve atık su hizmetleri Büyükşehir Belediyesi Uygulama Yönetmeliğindeki görev ve yetkiler arasında yer almamaktaydı; çünkü bu yetkiler büyükşehir belediyesi ile organik bağı bulunan ama aynı zamanda bütçesinin büyüklüğü ve yaptığı işin önemi gibi nedenlerle ayrı ve özerk bir yapı olarak ortaya konan su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülür. İstanbul Belediyesinin su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmek üzere İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (İSKİ) kurulmasına dair 2560 sayılı Kanun 20.11.1981’de, büyükşehir belediye sistemine geçişin arifesinde, kabul edildi. Bu Kanunun geçici 10. maddesine göre diğer büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon idarelerinin kurulmasına da imkân sağlandı. Büyükşehir belediyesi kurulan her yerde bir de su ve kanalizasyon idaresi kurulmaktadır. İSKİ ve diğer su ve kanalizasyon/atıksu idareleri buldukları ilin büyükşehir belediyesi ile organik bağı olan ancak özel/özerk bütçeli ve kamu tüzel kişiliğine sahip, kendi özgelirleriyle idare olunan büyük bütçeli profesyonel kuruluşlardır.

Belediye yönetimi, yürüttüğü hizmetleri “müstakil bütçeli”, “katma bütçeli”, “döner sermayeli” ya da “daire” olarak örgütleyerek yönetmekte; hizmetin önem ve niteliğine göre bu örgüt biçimleri de değişmektedir. Bu tür birimlerin kullanılması, hizmetlerde etkinlik ve verimliliği artırma isteğinin bir sonucudur, çünkü otobüs işletmesi, su ve kanalizasyon işleri gibi bazı hizmetler, yarı özerk bir statüyü gerekli kılmaktadır. Büyükşehir belediyelerinden ayrı bütçesi bulunan su ve kanalizasyon idareleri, İETT, EGO gibi işletmeler özel kanunlarla kurulmuştur. Belediye meclisinin

kararıyla kurulan ayrı bütçeli işletmeler ise çeşitlilik göstermektedir (Aydınlı, 2003: 84).

3030 sayılı eski ve 5216 sayılı yürürlükteki büyükşehir belediye kanunları diğer yerel yönetim kanunlarına göre madde sayısı açısından çok daha kısadır. 3030 sayılı mülga ve 5126 sayılı güncel Büyükşehir Belediye Kanununda belediye yönetimine dair hüküm bulunmayan hususlarda Belediye Kanunu geçerlidir. 3030 sayılı Kanun döneminde 1580 sayılı Belediye Kanunu geçerliken 5216 sayılı Kanun döneminde 5125, 5272 veya 5393 sayılı belediye kanunları geçerli olmuştur, olmaktadır.

Büyükşehir belediyesi organları tüm kanunlarda belediye başkanı, belediye meclisi, belediye encümeni olarak aynıdır; ancak görev ve yetkileri, birbirleriyle ilişkileri zamanla değişmektedir. Başkan ve meclisin görev süreleri beşer yıldır. Büyükşehir belediyelerinde belediye başkan yardımcısı bulunmaz; ama başkanvekili yer alır. Genel sekreter, genel sekreterlik, komisyonlar belediyelerin organları değildir; ancak organlarla kuvvetli ilişkileri bulunmaktadır veya komisyonlarda olduğu gibi üyeleri meclisin içinden gelmektedir. Meclisin çalışma esas ve usulleri yönetmelikle düzenlenir. 3030 sayılı Kanunun 12. Maddesinde “Büyükşehir belediye meclisinde meseleleri tetkik etmek üzere komisyonlar teşkil edilebilir” ifadesine yer verilirken 2004 yılındaki 5216 sayılı Kanun zorunlu ve isteğe bağlı ihtisas komisyonlarına ve komisyonlarla ilgili ayrı bir maddeye (15. Madde) yer vermektedir.

Büyükşehir belediyelerinin encümeni büyükşehir belediye başkanı veya tevkil edeceği şahsın başkanlığında, genel sekreter, büyükşehir belediyesinin imar, fen, hukuk, hesap ve yazı işleri ve personel işlerini yürüten birim başkanlarından oluşmaktaydı. Seçilmiş meclis üyelerinin büyükşehir belediyesi encümenlerinde hiç yer almaması ve atanmış birim amiri olan encümen üyelerinin tek tek sayılarak büyükşehir belediye başkanına hiçbir inisiyatif tanınmamış olması eleştiriler arasındaydı. 5216 sayılı Kanunda 20 yıl sonra bu eleştirilere cevap veren düzenlemelere yer verilmektedir.

3030 sayılı Kanun, Türkiye'nin yerel yönetim sistemine ilk kez genel sekreterliği getirdi ve muhtemelen yeniliğine binaen 3030'da ayrıca düzenlendi (16. Madde). Personelin tepe noktasını oluşturan genel sekreter, büyükşehir belediye başkanının teklifi üzerine İçişleri Bakanlığının onayıyla

atanır. Genel sekreter yardımcıları, daire başkanları, müdürler ve diğer personel ise büyükşehir belediye başkanınca atanır ve meclise bilgi verilir. Bakanlıklar ve kamu tüzel kişiliğine haiz kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı olsa bile, genel sekreter dışındaki büyükşehir belediye personelinin atamaları hiçbir makam ve merciin onayına tabi değildir.

Aralık 2003'te 59. AK Parti Hükümetinin önerileri Meclisten geçti, yerel yönetimlerle ilgili üç özel kanun (5019, 5025, 5026) çıkarıldı, üçü de 10. Cumhurbaşkanı Sezer tarafından yerel seçimlere 12 aydan daha az bir süre kala bir yerleşim biriminin statüsü değiştirilemez tali sebebiyle veto edildi. Bu düzenlemelerden 5019 sayılı olanı büyükşehir belediyelerinin sınırlarını belirli yarıçaplarla genişletmeyi ve coğrafi olarak en küçük olanlarını il sınırlarına büyütmeyi öngörmekteydi (Özgür, Savaş Yavuzçehre ve Cigeroğlu, 2007: 482-485; Çınar, Çiner ve Zengin, 2009: 55-65). Bu vetolar AK Parti hükümetlerini ve TBMM'yi 5747, 6360 ve 6447 sayılı Kanunlarda yasalaşmasını yerel seçimlere 12 aydan daha fazla zaman kala tamamlamaya sevk etmiştir.

2004-2012 Döneminde Büyükşehir Belediye Sistemi

2002 Kasım ayında iktidara gelen AK Parti döneminde yerel yönetimlere ilişkin ciddi ve çeşitli reform girişimleri tasarlanmış ve bunların nüvesi 5227 sayılı veto edilen Kamu Yönetimi Temel Kanununda yer bulmuştu. TBMM'den geçen ancak çok sayıda maddesi dönemin Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edilen bu Kanun (Tasarısı) gözden geçirilerek adı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması (KYTİYYHK) haline getirilmiştir. KYTİYYHK, TBMM'de görüşülürken iktidar partisi kendi hazırlayıp revize ettiği tasarımı görüşmelerden çekerek içeriğinde öngördüğü değişiklikleri 9 ilgili kanuna yansıtmıştır. Bu kanunlar arasında yerel yönetimlerle ilgili dört kanun (belediye, büyükşehir belediye, il özel idaresi, mahalli idare birlikleri) önemli yer edinmekteydi. Bu kanun taslaklarından köy kanunu 2016 yılı başı itibarıyla halen çıkartılmamış olup diğerleri benzer anlayış, kaygı, gerekçe ve sistemleri yansıtan biçimde aynı dönemde (2004 ve 2005) yıllarında çıkartılmıştı. Dolayısıyla, 5216 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Kanununu bu bağlamda değerlendirilmeli, bütünü önemli parçalarından birisi olduğu hatırlanmalıdır.

5216 sayılı Kanunda büyükşehir belediyesi en az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan; kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; idarî ve malî özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek

oluşturulan kamu tüzel kişisini; ilk kademe belediyesi ise belde belediyelerini ifade eder.2008 yılındaki 5747 sayılı torba Kanunla ilk kademe belediyelerin çok azına büyükşehir ilçe belediyesi statüsü verilirken kalan büyük kısmının yerel yönetim birimi statüsü ortadan kaldırıldı. 5747 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinin sınırlarında toplam 43 yeni ilçe kurulmuştur, özellikle İstanbul’da bazı ilçelerin sınırları değiştirilmiştir.

5216 sayılı Kanunun4. Maddesine göre, “Belediye sınırları içindeki ve bu sınırlara en fazla 10.000 metre uzaklıktaki yerleşim birimlerinin son nüfus sayımına göre toplam nüfusu 750.000’den fazla olan il belediyeleri, fizikî yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınarak, kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir.” 3. Maddede “en az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan” ifadesine yer verilse de, ancak 3 belediyenin varlığı kuruluş için yeterli değildir; çünkü hem 4. Maddedeki diğer şartların karşılanması hem de özel kanun (veya KHK) gereklidir. Madde 4’ün gerekçesinde, “ayrıca, o yerin fizikî yerleşim durumu ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin de büyükşehir belediyesi teşkilâtı kurulması için uygun olması” ifadesiyle büyükşehir belediyesi kurulması için nispeten muğlak iki şarta daha Kanunda yer verilmekteydi.

3030 sayılı Kanunla, başlangıçta bir yerde büyükşehir belediye idaresinin kurulabilmesi için belediye sınırları içinde birden fazla ilçenin bulunması, şayet yoksa öncelikle en az iki ilçenin kurulması öngörülmüştü.1984-1989 arasında kurulan büyükşehir belediyelerinde Kanundaki bu yol izlenmekle birlikte, sonradan yeni ilçeler kurmanın yapaylığı ve ağır maliyeti nedeniyle, yeni ilçe kurulmaksızın (belde konumunda) kaymakam atanmayan ve bakanlıkların ilçe teşkilatları kurulmayan alt kademe belediyeleri oluşturulmak suretiyle büyükşehir belediyeleri oluşturuldu. Başlangıçta, metropoliten özellik gösteren ve/veya kentsel alan bütünü nüfusu 1.000.000’a yakın veya daha fazla olan kentsel alan bütünlüklerinde büyükşehir belediyeleri kurulurken, giderek hem metropoliten özellik göstermeyen hem de nüfusu 200.000’lere kadar inen il merkezlerinde, örneğin Kocaeli ve Erzurum’da, büyükşehir belediyeleri kurulmuştur.

2004-2012 dönemi büyükşehir belediye sistemi, sınırlar açısından, 20, 30, 50 km’lik yarıçapta sınır belirleme, il belediyesi ve sınırından 10km mesafe dahil alanda aşgari 750.000 nüfus kriteri ve mekânsal planlama yetkileri açısından büyükşehir belediyelerinin güçlendirilmesi araçlarını içerir.5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun geçici 2. maddesiyle mevcut valilik binası merkez kabul edilmek ve il mülkî sınırları içinde kalmak şartıyla; nüfusları 1.000.000’a kadar 20 km, 1.000.000’den 2.000.000’a kadar olanlarda 30 km, 2.000.000’den fazla ise 50 km, İstanbul ve Kocaeli’de il mülkî sınırları ana belediyelerin yeni sınırlarını olarak belirledi.Özetle, 5216 sayılı Kanun İstanbul ve Kocaeli dışındaki 14 büyükşehir belediyesinin yetki

ve hizmet alanlarını daireyle belirlemektedir. Bu basit geometrik formüllerdayalı valilik binası merkeze alınarak çizilen dairenin içine giren kırsal kesimdeki köy yerleşmeleri mahalle haline geldi; ancak bu belde belediyeleri ilk kademe belediyeleri adı altında varlıklarını 2009 yerel seçimlerine kadar sürdürdü, 2008 yılında yasalaşan 5747 ile değişim gerçekleşti.

2005 yılında 5390 sayılı özel ve çok kısa Kanunla yapılan değişiklik öncesinde, daire çizgisinin biraz dışında kalan köy veya belde belediyesi anakentle ilişkili olsa bile büyükşehir belediyesinin sınırlarına dâhil olmuyordu. Tersine dairenin sınırında ama içeride kalan yerleşimler ise metropol anakentle ilgileri çok az bile olsa büyükşehir belediyesi kapsamına alınmaktaydı. 5216 sayılı Kanunun bazı maddeleri 2008 yılındaki 5747 sayılı Kanun başta olmak üzere bazıları da diğer çok sayıda kanunla değişikliğe uğradı veya tamamen yürürlükten kalktı. 5390 sayılı Kanunla ilgili büyükşehir belediye meclisi tarafından alınacak kararlar yarıçap formülüyle şekillenen dairenin sınırında kalan yerleşimleri dâhil etme veya etmeme mümkün hale geldi ve sınırlar tam daireden zikzaklı hale dönüştü.

5216 sayılı Kanunda büyükşehir ilçe belediyelerine çok az yetki ve görev verilmekte olup bu açıdan 3030'a göre önemli değişiklikler bulunmaz. Büyükşehir belediyelerinin yetki ve görevleri büyük ölçüde veto edilen 5227 sayılı Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı çerçevesinde genişlemiştir. Büyükşehir belediyelerinin ve il özel idarelerinin kimisi eskiden beri devam eden kimisi ise 5216 ve 5302 ile gelen yeni yetki ve görevleri çeşitli bakanlıkların yetki ve görev alanlarıyla çakıştırılmıştır. 1580 sayılı Belediye Kanunundan farklı olarak hem 3030 (6. Madde) hem de 5216 (7. Madde) sayılı Kanun belediye yönetiminin de (özelleştirme, imtiyaz, kiraya verme, ihale, işletme, ortaklık vb. araçlarla) işi yapma teknikleri açısından hem belediyenin elini rahatlatan hem de yürürlüğe girdiği dönemin piyasa anlayışına cevap veren düzenlemelere sıkça yer vermektedir.

5216 sayılı Kanunda yetkiler ve görevler tek bir maddede çok uzun bir listede sayılmaktadır. Bazı yetkiler 5216 sayılı Kanunun diğer maddelerinde, özellikle organlarla ilgili maddelerde, diğerleri, İmar Kanunu gibi, çok çeşitli diğer kanunlarda detaylandırılır. Yetki ve görevlerde imar ve planlama oldukça önemlidir, çünkü ilçe ve büyükşehir belediyelerinin sunacakları hizmetlerin çoğunun mekân boyutu bulunur. Türkiye'de yerleşimlerin çarpık gelişmesi, su kaynaklarının ve çevrenin korunması sorunları, yüksek rant baskısı, kaçak yapılaşma, ticari ve sınai faaliyetlere uygun ve altyapılı arsa temini gibi çok sayıda neden, il sınırlarında üst ve alt ölçekli planların varlığını gerektirir.

5216 sayılı Kanununun 12. Maddesine göre, büyükşehir belediye meclisi belediyenin ana karar organıdır ve ilgili Kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilen üyelerden oluşur. Büyükşehir belediye başkanı belediye meclisinin de başkanı olup sınırları içindeki diğer belediyelerin başkanları büyükşehir belediye meclisinin doğal üyesidir. Meclisin toplanma sıklığı 3030'da yılda 3 iken 5216'da 12'dir. 3030'da meclislere sınırsız sayıda olağanüstü toplantı hakkı tanınmışken 5216'da önce olağanüstü toplantı hakkı verilmedi, sonra 5216 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle yılda en fazla dört olağanüstü toplantı hakkı tanındı. Bütçe görüşmeleri 3030'da maksimum 30 gün iken 5216'da 20 güne indirildi. İlçe ve büyükşehir belediyelerinin bütçeleri birlikte basılır, oylanır ve kararlaştırılır. Encümenin meclis toplantıdadığı, meclisin her ay toplanmasıyla, yerine karar alması engellendi; bu da demokratikleşmeyi ve seçilmişlerin gücünü arttırdı.

5216/16. Maddeye göre, büyükşehir belediye encümeni, belediye başkanının başkanlığında, belediye meclisinin kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçeceği beş üye ile biri genel sekreter, biri malî hizmetler birim amiri olmak üzere belediye başkanının her yıl birim amirleri arasından seçeceği beş üyeden oluşur. 3030'da sadece atanmışlar ve belediye başkanından oluşan 7 kişilik encümen yapısı 5216'da eşit sayıda atanmış ve seçilmişlerden ve başkandan oluşmaktadır, toplamı 11'dir. 6360 sayılı Kanunda bu konuda değişiklik yoktur.

5216/21'e göre, büyükşehir belediyesi teşkilâtı; norm kadro esaslarına uygun olarak genel sekreterlik, daire başkanlıkları ve müdürlüklerden oluşur. Birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi, 3030 sayılı Kanunda merkezi yönetimin iznine tabi ve zorunlu, 5216'da büyükşehir belediyesi meclisinin kararıyla olur. Büyükşehir belediyesinde başkan yardımcısı bulunmaz (Değişik ikinci cümle: 24.10.2011, KHK661/59 md.). Hizmetlerin etkili ve verimli şekilde yürütülebilmesi için, genel sekretere yardımcı olmak üzere, norm kadroya uygun ve büyükşehir belediyesinin nüfusuyla orantılı olarak genel sekreter yardımcısı atanabilir. Büyükşehir belediye yönetimi genel sekreter yardımcısı ve norm kadrodaki üst sınırları verilen diğer personeli tavan sayılardan almayabilir, azami miktardan daha az personel ataması yapabilir. Büyükşehir belediyesi personeli başkan tarafından atanır. Personelden müdür ve üstü unvanlı olanlar ilk toplantıda büyükşehir belediye meclisinin bilgisine sunulur (5216/22).

Büyükşehir belediyesinde hizmetlerin yürütülmesi belediye başkanı adına onun direktifi ve sorumluluğu altında mevzuat hükümlerine, belediyenin amaç ve politikalarına, stratejik plânına ve yıllık programlarına uygun olarak genel sekreter ve yardımcıları tarafından sağlanır (5216/21).

2004 yılında büyükşehir belediyesi yönetiminde birbirini tamamlayan yeni düzenlemeler arasında yerel seçimlerden sonra beş yıllık stratejik plan yapma zorunluluğu, performans planı, çok yıllık bütçeleme, analitik bütçe sistemi getirildi. Bu düzenlemeler sadece büyükşehir belediyelerine özgü olarak getirilmeyip nüfusu 50.000'i geçen tüm belediyeler ile nüfusuna bakılmaksızın tüm il özel idareleri ve çok çeşitli kamu kurum ve kuruluşları için de 2003 yılındaki 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunundan itibaren, bazen geçiş dönemleri veya ilgili mevzuatta değişiklikler yapılması beklenerek, zorunluluk haline gelmeye başladı.

2008 yılında 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla "5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve diğer kanunlarda ilk kademe belediyesine yapılan atıflar ilçe belediyesine yapılmış sayılır" hükmü neticesinde artık alt kademe belediyeleri de ilçeye dönüştü; sonuç olarak büyükşehir belediyelerinde ikinci kademede artık (2009 yerel seçimleri sonrasında) sadece ilçe belediyeleri bulunmaktadır.

2012-2015 Döneminde Büyükşehir Belediye Sistemi

6360 sayılı torba Kanun yeni bir büyükşehir belediyesi kanunu değildir; ancak en büyük ve önemli değişiklikleri 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu üzerinde ve büyükşehir belediye sisteminde gerçekleştirmiş olup yarattığı değişim çok kapsamlıdır. 12.11.2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile büyükşehir belediyesi olma ölçütü il sınırında asgari 750.000 nüfus olarak değişmiştir. 3030 ve 5216 sayılı kanunlara nazaran büyükşehir olma ölçütleri hafifletilmiştir. Kanun ile Türkiye'de büyükşehir belediyesi sayısı 6447 sayılı Kanun ile Ordu'nun da eklenmesiyle 30'a çıkmıştır. Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van ve Ordu illerinde sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bunların il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür. Nüfus kriteri il sınırında aranmasaydı bu iller içinde sadece Şanlıurfa büyükşehir belediyesi olma şansını yakalayabilecekti.

6360 sayılı Kanunla 30 büyükşehir belediyesindeki il özel idareleri kaldırılarak yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı (YİKB) kurulmuştur. Valilerin başkanlık ettiği bu birimlerin görevleri, ili tanıtma, afet ve acil yardım hizmetlerini koordine etme ve yönetme, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarının koordineli çalışmasını sağlama ve denetleme, kalkınma

faaliyetlerini, kamu harcamalarını, kamu ve özel yatırımları yönlendirmedir. 6360 sayılı Kanunla 30 ildeki bütün köylerin ve beldelerin çok büyük kısmının tüzel kişiliği kaldırılarak bunlar bağlı buldukları ilçenin mahallesi hâline dönüştürmüştür. Az sayıda belde belediyesi ise komşu yerleşimleri de bünyesine alarak ilçe statüsüne kavuşturulmuştur. Bunların sonucu olarak, mücavir alan düzenlemesine (13. md) son verilmiştir. Kanun, bu otuz ilde, il sınırları içinde kalan bütün ilçe belediyelerini büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürmüş, birlikleri kaldırmıştır.

Büyükşehir belediye meclis üyelerinin, belediye başkanları dışarıda bırakılırsa, hiçbir Türkiye’de hiçbir zaman üst belediye sınırlarında seçilmemektedir. Meclis üyeleri büyükşehir belediyelerine dolaylı olarak gelmektedir, bu dolaylı geliş ilçelerdendir. Eskiden ise alt kademe, ilk kademe ve ilçe belediyelerinden üyeler ve her birinin belediye başkanı büyükşehir belediye meclislerinde de görev yapmaktayken 5747 sayılı Kanunun Mart 2009’da tam olarak yürürlüğe girmesiyle alt ve ilk kademe belediyeleri kaldırılmıştır.

6360 sayılı Kanun sonrası Türkiye’de ölçek olarak birbirinden çok farklı coğrafi ve nüfus ölçeğindeki 30 kent/il aynı (5216 sayılı) Büyükşehir Belediyesi Kanunuyla yönetilmektedir. Oysa Fransa’da 9 büyükşehir belediyesi için iki farklı kanun vardır. Çoğu ülkenin en kalabalık kenti diğer metropollerden ayrı bir düzenlemeyle yönetilmektedir. Türkiye büyükşehir belediyesi statüsüne sahip kent açısından dünyada en üst sıralardadır belki de birinci sıradadır, oysa Çin, Endonezya, Hindistan, Brezilya, ABD, Meksika, Nijerya, Filipinler, Almanya, Rusya Federasyonunda nüfus ve büyük kent / metropol sayısı Türkiye’den çok daha fazladır; fakat ya bu kentlerin önemli bir kısmının büyükşehir belediyesi statüsü yoktur. Yukarıda sayılan ülkelerde metropoliten alanları yönetmek için birbirinden farklı düzenlemeler ve araçlar söz konusudur, metropollerini yönetmedeki farklı modeller ve araçlarla özellikle federal devletlerde ve/veya yerel yönetimlerin özerkliğinin güçlü olduğu ülkelerde daha çok karşılaşılmaktadır.

Daha önce büyükşehir belediyelerinin çevrelerinde metropoliten kentsel alanda olmasına rağmen büyükşehir belediyesi idari sınırlarında olmayan yerleşim örnekleri çok iken 2008 yılındaki 5747 sayılı Kanunla metropol sınırlarla büyükşehir belediyesi örtüşmesi nispeten iyi sağlanabilmişti, 6360 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle ise şimdi de birçok büyükşehir belediyesinde geniş kırsal alanlar ve çok sayıda mahalleye dönüşmüş köy vardır. Büyükşehir belediyelerinin sınırları birkaç örnek dışında metropol sınırları aşacak şekilde genişlemiştir. Halen İzmir metropolünün Manisa’ya ve Adana metropolünün Mersin’e taşması gibi bazı metropollerin kimi yerleşmeleri komşu illerdeki büyükşehir belediyelerinin yönetimindedir. 2008 yılındaki 5747 sayılı Kanunla getirilen 20, 30 ve 50 kilometrelik

yarıçaplardaki çemberlerle sınırları genişletilen büyükşehir belediye sistemi de, özellikle 5390 sayılı Kanunla getirilen zikzaklı sınırlar çizibilme imkânına kadar, hatta 5390'dan sonra bile sınırlar sorunlu kalmıştır.

Yetki ve görevlerle ilgili olarak 6360 sayılı Kanunla 5216 sayılı Kanunun 7. Maddesi değiştirilerek i) yolcu ve yük terminalleri, kapalı ve açık otoparklar yapmak, yaptırmak, işletmek, işlettiirmek veya ruhsat vermek, ii) mezarlık alanlarını tespit etmek, mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işlettiirmek, defin ile ilgili hizmetleri yürütmek, iii) her çeşit toptancı hallerini ve mezbahaları yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettiirmek, imar plânında gösterilen yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırmak ve denetlemek, iv) temizlik hizmetleri ve adres ve numaralandırmaya ilişkin dört görev belediye meclisi kararıyla ilçe belediyelerine devredebilir veya birlikte yapabilirler düzenlemesi getirilmiştir. 3030 ve 5216'dan farklı olarak 6360 ile bazı hizmetlerin ilçe belediyelerine devrine olanak sağlanmaktadır; böylece ölçeği oldukça büyüyen tüm büyükşehir belediyelerinin geniş alanda bu dört hizmeti ilçe belediyelerine devrederek ölçek ekonomisinden yararlanmak ve 3030 sayılı Kanundaki yetki ve görevlerin ortaya konduğu günden beri ilçe belediyelerinin yetki ve görevler açısından zayıf bırakıldığı eleştirisini cevaplayabilecek bir olanak sunulmaktadır.

İmar planlama ve ruhsatlandırma ile kent içi yollar konusunda büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri arasında görev ve yetki paylaşımı söz konusudur. Bu konularda çeşitli bakanlıkların ve özerk kamu kurumlarının da yetkileri bulunmaktadır. Özellikle imar planlama konusunda büyükşehir belediyelerinde ciddi bir yetki karmaşası bulunmaktadır. Mahalleye dönüşen köylere 31.12.2017 tarihinden itibaren %100 zamlı emlak vergisi, %25 zamlı çevre temizlik vergisi, önceden muaf oldukları birçok konuda vergi, harç, katılma payı gibi yükümlülükler getirilmektedir; içme ve kullanma suyu için alınacak ücret en düşük tarifenin %25'ini geçmeyecek şekilde belirlenecektir(6360 sayılı Kanun, Geçici madde 1).

5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunda 6360 sayılı Kanunun 25.-27. maddeleriyle yapılan değişiklik sonucu; büyükşehir belediye sınırları içinde yapılan genel bütçe vergi tahsilâtı toplamının yüzde 6'sı(5216'da %5 idi) büyükşehir belediyelerine ayrılır. Bu durum mali yerleşme adına olumludur. Bu payın %60'ı (5216'da %70'i) doğrudan ilgili büyükşehir belediyesi hesabına, geri kalan %40'luk payın %70'i nüfusa, %30'u da yüzölçümü esasına göre dağıtılmaktadır. Büyükşehir ilçe belediyeleri ayrıca 5216 sayılı Kanunda sayılan görev alanlarıyla ilgili olarak 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanununda belirtilen gelirlere sahiptir. Genel bütçe vergi tahsilâtının yüksek olduğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi bazı büyükşehirlerin alacağı pay azalırken Muğla,

Van,Erzurum, Balıkesir, Tekirdağ gibi bazı büyükşehir belediyelerinin alacağı pay kayda değer oranda artış gösterecektir (TEPAV, 2012).

Büyükşehir ilçe belediyelerinin sayıları 5747 ve 6360 sayılı Kanunlarla önemli artışlar göstermiştir. Büyükşehir belediye sistemi 1984 yılında kurulduğunda üç metropolde 21 olan büyükşehir ilçe belediyesi sayısı 20 yılda 2004 yılının başlarında 5216 sayılı yeni Kanun öncesinde büyükşehir belediye sayısı 3'den 16'ya çıkmasına rağmen ancak 101'e erişmişti. İl özel idareleri ile köylerin mevcudiyetini halen daha muhafaza ettiği 51 ilde 845 belediye (51 il merkez belediyesi, 400 ilçe merkez belediyesi ve 394 belde belediyesi), 51 il özel idaresi ve 18.288 köyü içermektedir.

Büyükşehir Belediyesi Kanununa tabi büyükşehir belediye sayısı 1984'de 3 iken 1989'da 8'e, 1993'de 15'e, 2000'de 16'ya, 2012'de 29'a ve 2013'de 30'a ulaşmıştır. AK Parti kurmayları 2012-2014 yıllarındaki söylemleriyle bu sayıyı 2019 yerel seçimleri öncesi 10 kadar daha arttırarak 40 civarına çıkarmayı telaffuz etmekteydiler. 2016 yılı başı itibariyle 81 ilin 30'unda il sınırlarında büyükşehir belediyesi 51'inde ise il özel idaresi ve il merkezi belediye bulunmaktadır. Ayrıca başlangıçta 930 ilçenin 519 adedi büyükşehir ilçe belediyesi statüsündedir. 51 ildeki 845 belediyenin ortalama nüfus büyüklüğü yaklaşık 15.000 civarında iken büyükşehir belediyelerindeki 519 ilçenin ortalama nüfus büyüklüğü 110.000 civarında, İstanbul'da 360.000 civarındadır. Ankara ve Gaziantep'te ortalama ilçe nüfus büyüklüğü ise 200.000 civarındadır. 6360 ile yerel nitelikli hizmet sunumunda ölçek açısından etkisi yüksek kırılmalar yaşanmaktadır.

Sonuç

İkinci kademe belediyeyi oluşturan Galata-Beyoğlu Dairesinin 1858'de hayata geçmesiyle 1855'de İstanbul'da uygulanmaya başlanan İstanbul Şehremaneti modeli metropoliten alanın yönetimi açısından iki kademeli büyükşehir belediye sisteminin Dünyadaki en eski örneklerden birisi olarak ortaya çıkmıştı. 1930 yılındaki 1580 sayılı Cumhuriyetin ilk belediye kanunu ile bu sistemin terk edilmesinden sonra büyükşehir belediye sisteminden de vazgeçilmiş oldu, elde sadece Belediye Kanununun İstanbul'a dair özel maddeleri kaldı. Kırsaldan en büyük kentlere hızlı göçün 1950'lerde başlayıp sonraki dönemlerde de devam etmesi ve kentlerde çok sayıda belediyenin yanyana var olmaya başlaması gibi başka birçok gelişme neticesinde 1970'lerde büyükşehirlerin yönetimi konusunda arayışlar ve kanun tasarıları ortaya çıktı. 1930 yılından 1984'e kadar geçen dönemde gerçek bir büyükşehir belediye yönetimi yoktu. Türkiye'de yaşanan bu gecikme ve duraklamalara rağmen büyükşehir belediye sistemi, 30 yılı aşan

geçmiş, büyükşehir belediyelerindeki nüfusun toplam nüfusa oranı, kapsadığı belediye sayısıaçılarından Dünya’da nispeten kapsamlı sistemlerden birisi haline gelmiştir.Ancak merkez–yerel ilişkileri, büyükşehir-ilçe belediyesi ilişkileri, vizyoner bakış, personel yapısı, gelir, özgelir, katılımcılık gibi açılardan çok sayıda sorun ve iyileştirilmesi gereken husus bulunmaktadır.

1984’den bugüne büyükşehir belediye sistemi hakkındaki kanunların yasalama zamanlamaları ve büyükşehir belediye başkanlıkları ile meclis üyelerinin siyasi parti dağılımı, kanunların ruhuna ve uygulamalarına yansımıştır.Türkiye’de genelde 5197, 5215, 5227, 5302, 5393, 5779, 6306 gibi yerel yönetimlerle özelde 5216, 5747, 6360, 6447 gibi büyükşehir belediyesiyle ilgili ana hukuki düzenlemeler 2004’den itibaren hızlı değişim içine girmiştir. Söz konusu değişim daha çok yukarıdan aşağıya doğrudur ve ilgili yerel yönetimlerdeki seçilmiş ve atanmış üst düzey yöneticilerin katılım ve katkısı ya sınırlıdır ya da net olarak bilinmemektedir; ancak Türkiye Belediyeler Birliği kimi açık, kamuoyuyla paylaşılan ve kuvvetli katkılarda bulunabilmiştir. Şimdiye dek kabul edilen büyükşehir kanunlarında i)Kanun yapım sürecinde katılımın az oluşu, ii)kanunların çok hızlı kabul edilmesi, iii) kanun yapım sürecinde merkezi hükümetin tek aktör olarak görülmesi ortak özelliklerdir.

3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu bir yandan 1980 askeri darbesinin ve 1980-83 darbe yönetiminin, 1982 Anayasasının kısıtlı anlayışının diğer yandan Turgut Özal’ın ve ANAP’ın yerel yönetimlerin güçlendirilmesine dair anlayışının yansımalarını taşımaktadır. Bu bağlamda, bir yandan Kanunda büyükşehir belediyelerinin hak ve muafiyetlerinden, belediye başkanı ve meclisinin görevden alınmasından, seçilmiş organların suç işlemesinden sıklıkla bahsedilmekte ve bunlar ayrı maddeler halinde düzenlenmekte, öte yandan demokrasiyi, etkinliği, büyükşehir ile ilçe belediyeleri ilişkisinde dengeyi birlikte sağlayacak düzenlemelere yer verilmekteydi. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ise gerek 1999-2002 koalisyon hükümeti gerekse 2002 ve sonrası AK Parti hükümetlerinin ilk yıllarında öne çıkan Avrupa Birliğine uyum, katılım, demokratikleşme, yönetim, desantralizasyon, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi söylemlerinden etkilenmiş gözükmektedir.

3030 ve özellikle 5216 sayılı kanunlarda, büyükşehir belediye başkanı ile büyükşehir belediye meclisi arasında bir güç dengesi kurma hedeflense de

genelde büyükşehir belediye başkanları meclise karşı güçlü çıkmaktadır. Meclisüyelerinin temsil ettiği siyasi partiler sandalye dağılımında belediye başkanının partisine mensup üyeler yarıyı geçemiyorsa belediye başkanının gücü kırılabilir ve 5216'nın hedeflediği güçlü başkan - güçlü meclis modeline geçiş daha mümkün hale gelebilir.

Büyükşehir belediyelerinin yetki, görev, sorumluluk alanı, teşkilat ve personel açılarından hukuki temelde geniş imkânlarla sahip olmaları onları il sınırlarında yerel/bölgesel kalkınmadan sorumlu birimler olmaya sevk etmektedir. Merkezi yönetim büyükşehir belediyelerine, en azından pratikte imkânları ve girişimciliği ile iş yapma kapasitesi yüksek olanlarına, kalkınma sorumluluğunu önemli ölçüde devretmeye eğilimli gözükmektedir. Elbette, havalimanı, liman, iller arası karayolu, güvenlik gibi illere ve büyükşehir belediyelerine bırakılmayan ancak kalkınmayı yakından ilgilendiren işlerin yapılması sorumluluğu merkezi yönetime aittir.

Yukarıda tartışılan süreç boyunca büyükşehir belediyeleri ve ilçelerinin kuruluşu ve sınırlarının değiştirilmesi; bazen kuruluş dışı diğer görev, yetki ve personel devri; il özel idareleri, belde belediyeleri, hizmet birlikleri ve köylerin tüzel kişiliklerinin sona erdirilmesi ile yerel yönetim birimleri arasındadevirler (personel, alacak-borç, makine teçhizat, arazi, işletme, ruhsat verme)gerçekleştirilmiştir. Uygulamadaki 30 yılı aşan süredir devam eden büyükşehir belediyesi yönetimi uygulamalarında devir teslim işlemleri sistemin işleyişini sekteye uğratmakta, uyum sorunları yaratmakta, tartışma ve davalara yol açmakta, belediye yönetimlerinin ilgisini esas işlerden bir ölçüde uzaklaştırmaktadır. Özellikle 6360 sayılı Kanunla çok sayıda yerel yönetim biriminin statüsünün sona ermesi, su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması gibi nedenlerle devir işlemleri daha karmaşıklaşmıştır.

Mevcut büyükşehir belediye sistemi ile coğrafi olarak çok geniş, dağlık, erişimi zor uzak ilçeleri bulunan iller hariç köylerin ve beldelerin temel beledi hizmetleri belde belediyesinden veya köyden daha iyi yerine getirilmesi mümkün gözükmektedir. Yaşanan geçiş döneminde hızlı değişime uyum zorluklarına rastlanmakta birlikte büyükşehir belediye sisteminin ana hatlarıyla yaklaşık 30 yıllık varlığı geçişleri kolaylaştırıcı etkiler gösterebilir.

KAYNAKÇA

- Al, H. (1996). “Cumhuriyet dönemi belediyeçiliğinin tarihsel gelişimi”, (Ed. V. Akyüz ve S. Ünlü), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, Cilt II*, İstanbul: İlke Yayınları, s. 21-57.
- Aydınlı, H.İ. (2003). 1980 sonrası Türk belediye sisteminde yeni liberal ve desentralist eğilimler, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 73-86.
- Aytaç, F. (1990). Belediye Kanununun oluşumu uygulanması ve değişiklikler, *Türk Belediyeçiliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar*, 23-24 Kasım 1990, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, s. 86-107.
- Çınar, T., Çiner, C.U. ve Zengin, O. (2009).*Büyükşehir Yönetimi Bütünleştirme Süreci*, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Ankara.
- Geray, C. (1990). “Belediyelerin Hızlı Kentleşmeye Yenik Düştüğü Dönem (1945-1960)”, *Türk Belediyeçiliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar*, 23-24 Kasım 1990, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 217-233.
- Geray, C. (2000). *Belediye Kurulmasında Uyulacak Ölçütler*, Ankara.
- Güler, B. (1987). Büyük kentler için yönetim arayışları, *Türk İdare Dergisi*, 374, Mart, s. 117-143.
- Hamamcı, C. (1990). “1930-1946 Tek Parti Dönemi belediyeçiliği: genel bakış”, *Türk Belediyeçiliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar*, 23-24 Kasım 1990, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 147-158.
- İspir, E. (1982). *Kentleşme ve Metropolitan Alan Yönetimi*, Ankara: AİTİ Akademisi Yayınevi.
- Kalaycıoğlu, E. (1994). Desantralisation of government, (Ed. M. Heper, A. Evin), *Politics in The Third Republic*, Oxford: Westview Press, p.86-100.
- Keleş, R. (2012). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 8. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (1985). “Türkiye’de anakent yönetimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, s. 67-82.
- Ortaylı, İ. (1974). *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara: TODAİE.

- Ortaylı, İ. (1980). *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara: TODAİE.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özgür, H., Savaş Yavuzçehre, P. ve Ciğeroğlu, M. (2007). Türkiye’de orta ölçekli ve metropoliten kentsel alanların yönetimi, (Ed. B. Eryılmaz, M. Eken ve M. L. Şen), *Kamu Yönetimi Yazıları*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 475-514.
- Tekeli, İ. (2009). *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., Ortaylı İ. (1978). *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, (Ed. E. Türkcan) 1. Belediyecilik Araştırma Projesi, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi -2, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- TEPAV (2012). http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1354287682-2.6360_Sayili_Yasaya_Gore_Belediyelerin_Genel_Butce_Vergi_Gelirlerinden_Alacaklari_Paylar.pdf(Erişim Tarihi: 30.10.2015)
- Tuzcuoğlu, F. (2007). Metropoliten yönetim nereye? (Ed.H.Özgür ve M. Kösecik), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar –II: Uygulama*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.48-63.
- Tüten, Ş. (1969). Metropoliten idarenin özellikleri ve İstanbul ve İzmir metropoliten belediye idareleri ön araştırması hakkında açıklama, *Türkiye’de Metropoliten İdareler, Tebliğler ve Tartışmalar, 19-20-21 Nisan 1969*, Türk Belediyecilik Derneği, No: 22, Ankara: Şenyuva Matbaası, s. 25-50.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2006). *Mahalli İdareler: Teori – Uygulama – Maliye (4. Baskı)*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yaşamış, F.D. (1995). Büyükşehir sorunsalı, *Amme İdaresi Dergisi*, 1 (28), Mart, s. 93-111.